

Diyarbakır Meryem Ana Kilisesi'nin Yapım Teknikleri

*Construction Techniques of Diyarbakır Virgin Mary Church*Sultan SAYLIK^{1*}, Neslihan DALKILIÇ²¹ Dicle Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır, sultansaylk@gmail.com
ORCID: 0009-0005-7647-3773² Dicle Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Diyarbakır, nesdalkilic@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3920-9904

MAKALE BİLGİLERİ

Makale Geçmişi:

Geliş 17 Mart 2024
Revizyon 18 Nisan 2024
Kabul 18 Nisan 2024
Online 30 Haziran 2024

Anahtar Kelimeler:

Diyarbakır, Meryem Ana Kilisesi,
Yapım tekniği, Malzeme.

ÖZ

Diyarbakır Meryem Ana Kilisesi, 6. yüzyılda inşa edilmiştir. Yapıldığı dönem tetrakonch plan tipinde olan kilise, zamanla uğradığı değişimler sonucunda bugünkü durumuna ulaşmıştır. Bugün, sadece kilisenin ilk yapıldığı dönemde mevcut olan apsis bölümü ve bazı dış duvar parçaları ayakta kalmıştır. Yapının ilk yapıldığı dönemde apsis olduğu düşünülen bölüm, daha sonra yapılan değişikliklerle narteks, naos ve apsis bölümlerinden oluşan bir kiliseye dönüştürülmüştür. Meryem Ana Kilisesi'nde farklı dönemlere bağlı olarak farklı malzemeler ve yapım teknikleri uygulanmıştır. Bu çalışma kapsamında yapılan incelemeler, yapının günümüze ulaşan mevcut durumu üzerinden analiz edilerek sunulmuştur. Tüm yapım detayları fotoğraflar ve çizimlerle detaylandırılarak anlatılmıştır. Kilisenin yapım teknikleri; döşeme, duvarlar, ayak ve sütunlar, kubbe, kemerler, kapı ve pencereler ile çan kulesi başlıkları altında incelenmiştir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 17 March 2024
Received in revised form 18 April 2024
Accepted 18 April 2024
Available online 30 June 2024

Keywords:

Diyarbakır, Virgin Mary Church,
Construction technique, Material.

ABSTRACT

Diyarbakır Virgin Mary Church was built in the 6th century. The church, which had a tetraconch plan type when it was built, has reached its present state as a result of the changes it has undergone over time. Today, only the apse section and some exterior wall fragments that were present when the church was first built have survived. The section which was thought to be the apse in the first period of the building was transformed into a church consisting of narthex, naos and apse sections with the changes made later. Different materials and construction techniques were applied in the Church of Virgin Mary depending on different periods. The investigations carried out within the scope of this study are analysed and presented through the current state of the building. All construction details are explained in detail with photographs and drawings. The construction techniques of the church are analysed under the headings of flooring, walls, piers and columns, dome, arches, doors and windows and bell tower.

Doi: 10.24012/dumf.1454529

* Sorumlu Yazar

Giriş

Meryem Ana Kilisesi, Diyarbakır Suriçi'nde, Lalebey Mahallesi'nde yer alır. Suriçi bölgesinin güneybatısında konumlandırılmıştır (Şekil 1). Guyer (1933), Kleinbauer (1973) ve Keser-Kayaalp (2013), Diyarbakır Meryem Ana Kilisesi ile ilgili yaptıkları araştırmalarda kilisenin 3. yy. ile 7. yy. tarihleri arasındaki dönem olarak tanımlanan Erken Bizans döneminde yapılmış olabileceğini belirtmiş, mevcut kalıntılar bu düşünceyi güçlendirmiştir [1-3].

Şekil 1. Meryem Ana Kilisesi'nin konumu Google Earth'deki hava fotoğraflarından alınmıştır, 2022 [4]

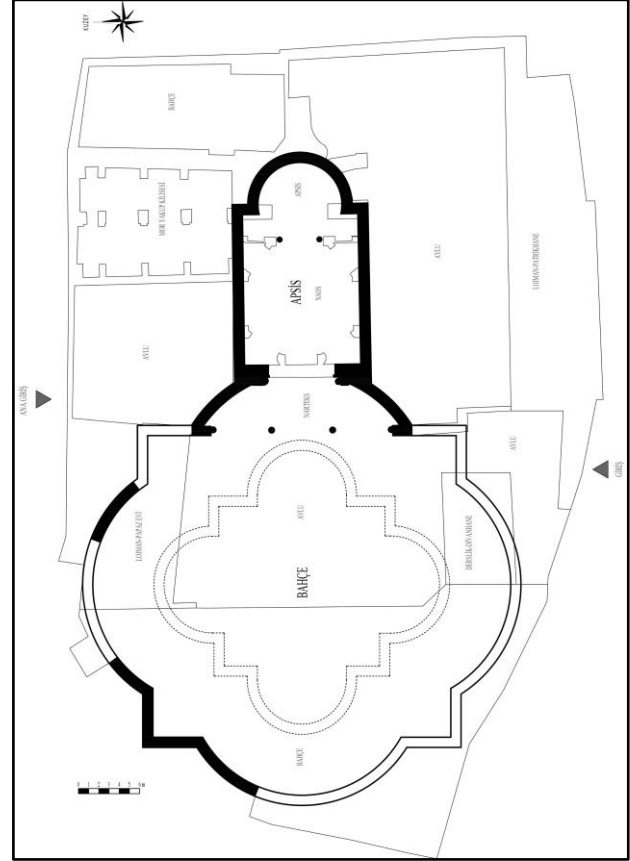
Getrude Bell, yapının ilk yapıldığı dönemlerde dış sınırlarının dairesel bir hat olduğunu, kilisenin batısında dairesel açık bir alan bulunduğunu ve mezarların bu alanda yer aldığını belirtmiştir [5]. Bell'in 1909 yılında arşivlediği kilise fotoğrafları bu verilerin bir kısmını doğrulamaktadır. Strzygowski, bulunan kalıntıların Meryem Ana Kilisesi'ni büyük bir kilise olarak tanımladığını [6], Guyer (1933) ise kilise planının dikdörtgen nef ile trikonchun birleşiminden oluştuğunu belirtmiştir [1]. Kleinbauer (1973), Guyer'in savunduğu bilgileri desteklemiş, Meryem Ana Kilisesi'nin koridorlu tetrakonch plan düzeninde olduğunu söyleyerek günümüze ulaşan akantus yapraklı sütun başlıklarının 6. yüzyıl stili olduğunu ifade etmiştir [2].

Keser-Kayaalp (2013), kilisenin mevcut durumunda apsis bölümünde bulunan akantus yapraklı sütun başları ile kemer kalıntılarının ve naos bölümündeki mermer dikmelerin (mullion) 6. yüzyılda yapılan stilde olduğunu belirtmiş; yapının ilk yapıldığı dönemlerde tetrakonch plan düzeninde, anıtsal bir mezar kilise olarak kullanılmış olmasını yüksek bir ihtimal olarak gördüğünü söylemiştir [3].

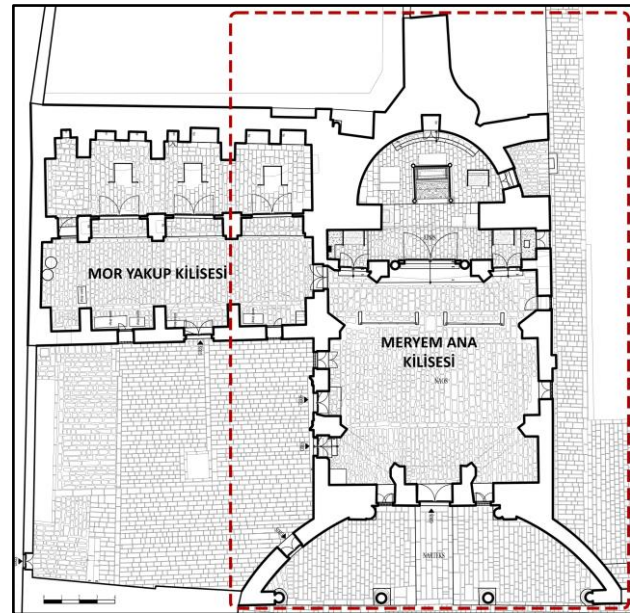
Bu çalışma kapsamında, kilisenin yakın çevresinde yapılan incelemeler sonucunda, tetrakonch plan tipini destekleyen bir duvar kalıntısı daha tespit edilmiş, restitüsyon çizimi güncellenmiştir (Şekil 2).

Meryem Ana Kilisesi, çeşitli dönemlerde değişimlere uğramış, onarımlar geçirmiştir. Erken Bizans döneminde

tetrakonch plan tipinde olan kilise, geçirdiği yıkımlar, yangınlar ve değişimler sonucu bugünkü mevcut durumuna dönüşmüştür. Bugün, kilisenin sadece 6. yüzyıl tetrakonch plan tipinde bulunan apsis bölümü ve bazı dış duvar parçaları ayakta kalmıştır. Yapının ilk yapıldığı dönemdeki apsis bölümü olduğu düşünülen kısım; narteks, naos ve apsis bölümlerinden oluşan bir kiliseye dönüştürülmüştür. Kiliseye içten bağlantılı Mor Yakup Kilisesi daha sonradan ek olarak yapılmıştır (Şekil 3).

Şekil 2. Meryem Ana Kilisesi'nin restitüsyon planı

Şekil 3. Meryem Ana Kilisesi ve kiliseyle bağlantılı olan Mor Yakup Kilisesi'nin planı, 2022

Mango, Bizans yapı tekniğini iki gruba ayırmıştır. İlki; Anadolu'nun büyük bir kısmı ile sınır bölgelerinde, Suriye-Filistin'de, Ermenistan'da ve Gürcistan'da kullanılan kesme taş ile yapılmış duvar tekniğidir. Diğeri ise; Anadolu'nun batı bölümlerinde, Konstantinopolis'te, İtalya'da ve Balkanlar'da kullanılmış olan tuğla ve moloz taş ile yapılmış olan duvar tekniğidir. En yaygın teknik olarak kullanılan tuğla-moloz taş örgü sistemi, Bizans yapılarının hemen hemen hepsinde 14. yüzyıla kadar yer almıştır. Sonraki dönemlerde tuğla bulunmadığından moloz taş kullanılmıştır. Kemer, tonoz ve kubbeler tuğlayla yapılmıştır. Harç olarak da kireç, kum ve kırık tuğladan oluşan karışım kullanılmıştır. Erken Bizans dönemi kiliselerinde mermer yoğun olarak bulunmaktadır. Sütun, silme ve baştabanlarda özellikle tercih edilen mermerin aynı zamanda kapı üst atkısı ile dikmelerinde, vaiz kürsülerinde, pencere dikmelerinde (mullion), zemin döşemesinde, duvar kaplamalarında da kullanıldığı bilinmektedir. Bu dönem yapılarının görkemi, kullanılan mermerin yoğunluğuna bağlı olarak belirlenmiştir [7].

Meryem Ana Kilisesi, dönemsel olarak değişikliklere uğramış; farklı dönemlere bağlı olarak farklı malzemeler ve yapım teknikleri uygulanmıştır. Yapılan değişikliklerin ne zaman yapıldığı konusunda bilinen net bir bilgi yoktur. Bu çalışma kapsamında yapılan incelemeler, yapının günümüze ulaşan mevcut durumu üzerinden analiz edilerek sunulmuştur. Tüm yapım detayları fotoğraflar ve çizimlerle anlatılmıştır.

Kilisede Uygulanan Yapım Teknikleri

Kilisenin ana yapım malzemesi, bazalt başta olmak üzere kireç taşı, mermer, tuğla ve kireç esaslı harç malzemesinden oluşmaktadır. Kilisenin duvarlarında genel olarak bazalt malzeme kullanılmıştır. Bazalt duvarlarda tuğla hatıllar yapılmıştır. Tuğla aynı zamanda bazı kemerlerin örgüsünde de kullanılmıştır. Yapıda farklı alanlarda kullanılan diğer bir malzeme kireç taşıdır. Yapıdaki bazı yazıtlar ve mullion taşı mermerdendir. Kilisede kullanılan malzemeler, yapım teknikleri anlatılırken detaylı sunulmuştur.

Kilisenin yapım teknikleri; döşeme, duvarlar, ayak ve sütunlar, kubbe, kemerler, kapı ve pencereler ile çan kulesi başlıkları altında incelenmiştir. Yapının temelleri ile ilgili bugüne kadar kapsamlı bir araştırma yapılmamıştır. İleride yapılacak bilimsel araştırma kazılarında bu bilgilere ulaşmak mümkün olacaktır.

Döşeme

Yapının tüm döşemeleri yakın zamanda yenilenmiştir. Zeminde genelde ince yonu bazalt taş kullanılmıştır. Yatay olarak yerleştirilmiş olan taşları dikey kesen taş dizileri bulunmaktadır. Taşların uzunlukları genellikle 20 cm ile 120 cm boyutları arasında değişmektedir.

Duvarlar

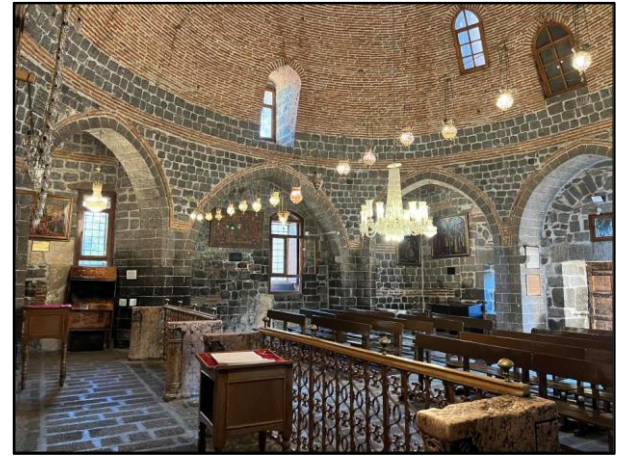
Kilisenin batı bölümü olan bugünkü narteks duvarı, mevcut kiliseden daha yüksektir. Yapının eski

dönemlerinden kalma bir kalıntısı olduğu düşünülen bu duvarın ana yapıdan daha yüksek olması, kilisenin önceki dönemlerde daha yüksek bir üst örtüsünün bulunduğunu göstermesi açısından önemlidir (Şekil 4).

Şekil 4. Kilisenin narteksi ve giriş bölümü, 2022.

Naos bölümü merkezi plan tipindedir ve uzunluğu 11.80 m ve genişliği 11.64 m ölçüleri ile kare formuna yakındır. Naos bölümü duvarlarında malzeme olarak kaba yonu bazalt, ince yonu bazalt ve tuğla kullanılmıştır (Şekil 5).

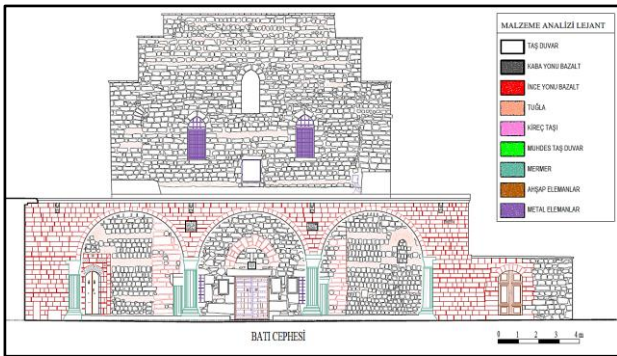
Şekil 5. Kilisenin naos bölümü, 2022.

Apsis duvarlarında bazalt, mermer, kireç taşı ve tuğla malzeme kullanılmıştır. Apsisin dış duvarları oval hat çizen bir yapıdayken, ek duvarlar ve payandalarla desteklenmiştir (Şekil 3). Apsis bölümünün her iki yanında bulunan duvarlarında, yarım kubbe kemerleri destekleyen, özgün yapıya ait olduğu düşünülen, kireç taşıdan yapılmış akantus yapraklı 2 adet sütun başlığı ve bir bölümü yok olmuş, süslemeli kemer izleri bulunmaktadır (Şekil 6).

Şekil 6. Apsis bölümünde bulunan sütun başlığı ve kemer kalıntıları, 2022.

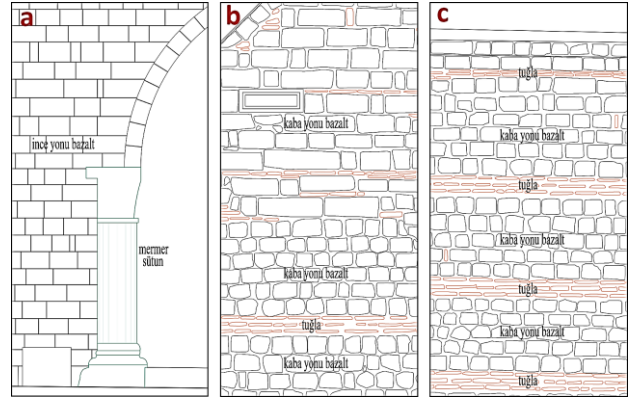
Kilisenin batı cephesinde, naos bölümüne açılan ana kapının bulunduğu duvarda, iki mermer sütun üzerine oturmuş, bazalttan oluşan bir beşik kemer vardır. Naosa açılan ana giriş kapısının her iki yanında birer pencere bulunmaktadır. Bu duvarda bulunan her iki pencerenin de üzerinde beşik kemer, ana kapı üzerinde ise sivri kemer mevcuttur. Cephede bulunan kapı ve pencere çerçeveleri ile lentoları, uzun ve gözeneksiz bazalttan yapılmıştır. Cephede, iki sıra tuğla örgüsünün oluşturduğu beşik kemerin altında, kapatılmış pencere izi bulunmaktadır. Bu kemer sırası ve pencere izi, cephenin diğer tarafında da vardır. Bu cephede, narteksin üst örtüsünü taşıyan sütun ve kemerlerin arasında bulunan duvarlarda ince yonu bazalt kullanılmıştır (Şekil 4 ve 7, 8-a).

Şekil 7. Meryem Ana Kilisesi'nin batı cephesinin malzeme analizi paftası, 2022.

Kilisenin güney cephesinde malzeme olarak; kaba yonu bazalt, ince yonu bazalt, tuğla ve kireç taşı kullanılmıştır. Cephenin alt bölümünde kaba yonu bazalt kullanılırken, yukarıya doğru çıkıldıkça daha düz formlarda bazalt taş kullanıldığı görülmektedir. Taş örgülerinde, belli yerlerde daha uzun taşlar (102 cm'ye kadar) bulunmaktadır. Güney cephede, diğer tüm cephelerde de kullanılmış olan 3 sıralı tuğla hatıllar yapılmıştır (Şekil 8-b). Duvar örgü sisteminde genel olarak aşağıda küçük kaba yonu bazalt dizisi sonra tuğla hatıl, hatılın üst tarafında yine küçük boyutlarda kaba yonu bazalt

dizisinden sonra uzun bazalt taşların kullanıldığı görülmektedir. Tuğla sıraları cepheye hareketlilik katmasının yanı sıra duvarda hatıl görevi de görmektedir (Şekil 8-b, 8-c, 9).

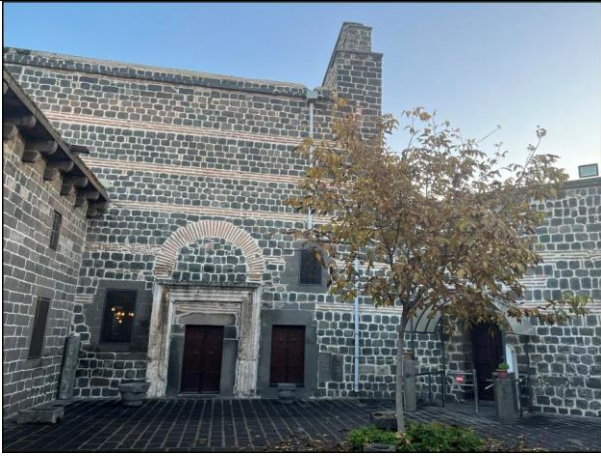
Şekil 8. Kilisenin batı (a), güney (b) ve kuzey (c) cephesi duvarlarında bulunan duvar örgüleri

Kilisenin güney cephesinde tuğla malzemeden oluşan beşik kemer bulunmaktadır. Bu kemerin altında, ince yonu bazaltla örülmüş olan duvarda, 95-178 cm ölçülerinde dikdörtgen bir pencere vardır. Bu alanda bulunan kemer ve pencerenin düzenindeki farklılıklar, farklı dönemlerde yapıldıklarını gösterebilir. Yine bu bölümde, kemerin başlangıç ve bitiş hizalarında, cephede dikey olarak bulunan, iki sıra kireç taşı yer alır. Bu kireç taşlarından soldaki kemer hizasına kadar çıkarken, sağdaki ince yonu bazalt örgüsüyle kesilmiştir. Cephede bulunan malzeme boyutları ve farklılıkları, değişen duvar kalınlıkları ve eklenen payandalar cephede farklı dönemlerde müdahale yapıldığını göstermektedir.

Şekil 9. Kilisenin güney cephesi, 2022.

Kilisenin kuzey cephesinde Erken Bizans dönemi örgü sistemiyle benzerlik gösteren bazalt dizilimleri arasında tuğla hatılların kullanıldığı düzen görülmektedir. Cephede naosa açılan kapının üzerinde tuğla dizilimlerinin oluşturduğu beşik kemer bulunmaktadır (Şekil 10). Bu kemerin üzerinde bir sıra kaba yonu bazalt sırası üzerinde 3 sıra tuğla hatıl kullanılmıştır. Hatılların üzerinde 5 sıra kaba yonu bazalt dizilimi görülürken üzerinde tekrar 3 sıra tuğla hatıl dizilimi oluşturulmuştur. Bu dizilim belli bir düzende dama kadar devam etmektedir (Şekil 8-c).

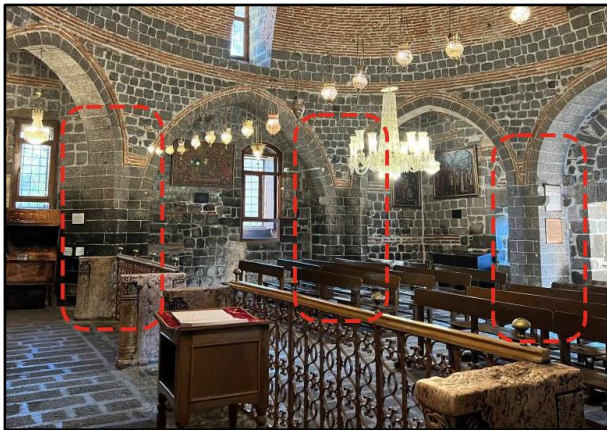
Şekil 10. Kilisenin kuzey cephesi, 2022.

Kilisenin doğu cephesinin alt bölümlerindeki duvar örgülerinde kaba yonu bazalt kullanılırken, üst taraflara doğru daha düzenli işlenmiş kaba yonu bazalt örgü de kullanılmıştır. Bu örgüler arasında tuğla hatıllar vardır. Cephede payandalar bulunmaktadır. Bu payandalar kaba yonu bazaltla örülmüştür. Cephede yer yer kireç taşı da kullanılmıştır. Payandaların üstü çimento esaslı şapla kaplanmıştır.

Duvarlardaki farklı boyutlarda ve çeşitte malzeme kullanımı, yapının dönemsel olarak geçirdiği değişikliklerin de bir göstergesidir.

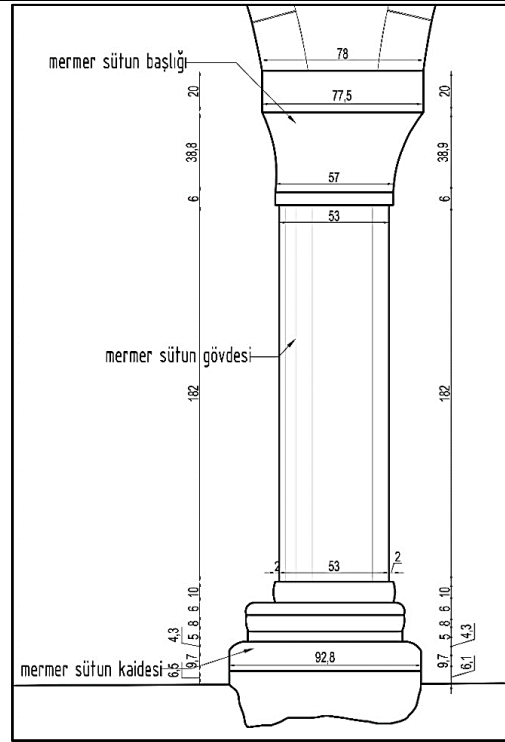
Ayak ve Sütunlar

Ayaklar, sütun işlevi gören, düşey taşıyıcı yapı elemanıdır. Serbest ya da duvara bitişik olarak yapılır. Çoğunlukla dörtgen ya da çokgen kesitli olur [8]. Naos bölümünde 8 adet ayak bulunmaktadır. Ayaklardan 6 tanesi dış duvara bitişik inşa edilmiştir. İki ayak ise apsis ile naosu ayıran duvara bitişiktir (Şekil 11).

Şekil 11. Naos bölümünde bulunan ayaklar, 2022

Kilisenin girişinde yer alan ve ana giriş kapısının da bulunduğu narteks bölümü 4 adet dairesel mermer sütundan (Şekil 12) ve bu sütunların desteklediği, bazalttan yapılan 3 adet beşik kemerden oluşmaktadır (Şekil 4)

Şekil 12. Narteks bölümündeki sütunlardan biri

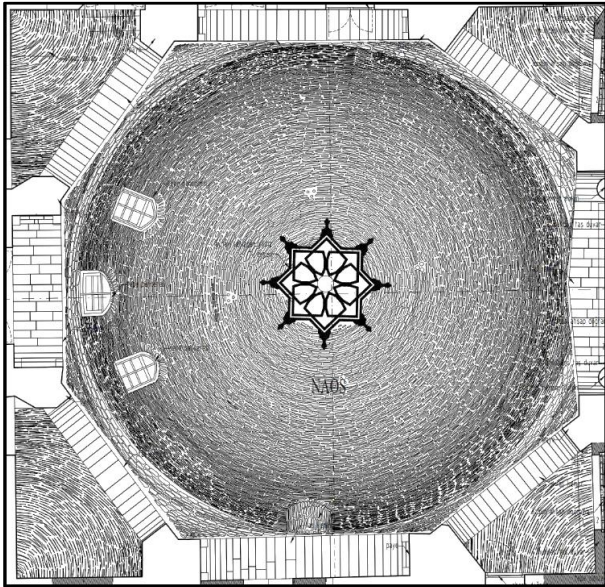
Kilisenin naos bölümünde apsis geçişte bir ayırıcı gibi kullanılan mermer yapı elemanları ve metal korkuluklar (templon) bulunmaktadır. Bu bölümde kullanılan mermer yapı elemanları 6. yüzyılda pencere aralarında kullanılan mermer dikmelerdir (mullion) (Şekil 13).

Şekil 13. Naos bölümündeki mermer mullionlar, 2022

Kubbe

Naos bölümü kubbe ile örtülüdür. Kubbenin çapı 10.23 metredir. Kubbe tuğla malzemenen yapılmıştır. Tuğla; boyutlarının küçüklüğü, hafif, kolay taşınır olması, kubbe örgüsünün yapımında kolaylık sağlaması ve sağlamlığından dolayı tercih edilmiştir. Tuğla malzemenen yapılmış olan kubbenin oturduğu kubbe kasnağını, aralıkları eşit olmayan 8 adet, bazalttan yapılmış ayak taşımaktadır. Ayaklar ve kubbe, yapıya sonradan eklenmiştir. Kubbenin en üst noktasında yıldız şeklinde bir ayna mevcuttur (Şekil 14).

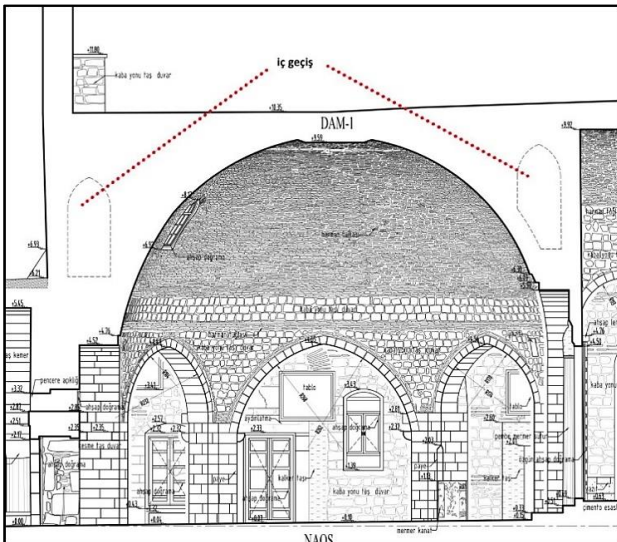

Şekil 14. Naos bölümünü örten tuğla kubbe

Kubbeyi taşıyan 8 adet ayak, kemerin başladığı hizaya kadar düzgün kesme taşlarla örülmüştür. Kemer açıklıklarında kullanılan sivri kemerlerin ilk sırasında düzgün kesme taş kullanılırken üstünde iki sıra tuğla örülmüştür. Kubbeye geçiş pandantiflerle sağlanmıştır. Sivri kemerler arasında bulunan pandantifler kaba yonu bazaltla örülmüştür. Pandantiflerin bittiği yerde, üç sıra örülmüş tuğla hatıl kubbeyi çevrelemektedir. Hatılın üstünde, kubbenin eteğinde, 3 sıra kaba yonu bazalt kullanılmış ve sonrasında kubbenin tamamı tuğla ile örülmüştür. Kubbenin yerden yüksekliği 946 cm'dir.

Sekizgen planın kemer aralıkları eşit değildir ve apsis bölümüne geçiş sağlayan kemer diğerlerine göre daha yüksek ve genişliği daha fazladır (463 cm). Diğer açıklıklar sırasıyla soldan sağa doğru 308 cm, 431 cm, 329 cm, 314 cm, 329 cm, 437 cm ve 301 cm'dir.

Naosu örten kubbenin duvarının içinde kubbeyi dolanan içten bağlantılı bir geçiş bulunmaktadır (Şekil 15). Çift cidarlı kubbe oluşturan bu bölümün, kubbeye içten boşluk oluşturduğu için kubbenin yükünü hafifletmek amacıyla yapıldığı söylenebilir.

Şekil 15. Naosu örten kubbe içinde bulunan geçiş

Apsis bölümünün üst örtüsü yarım kubbedir ve tuğla malzemedir yapılmıştır. Kubbenin çapı 824 cm'dir. Yerden yüksekliği ise 1012 cm'dir (Şekil 16).

Şekil 16. Apsis ve üst örtüsü, 2022

Geçmişte Dicle Nehri kenarındaki atölyelerde harman tuğla üretimi yapıldığı; tarihi yapıların özellikle kubbe, tonoz ve kemer gibi eğrisel örtülerinde ve öğelerinde pişmiş harman tuğlasının kullanıldığı bilinmektedir [9].

Kemerler

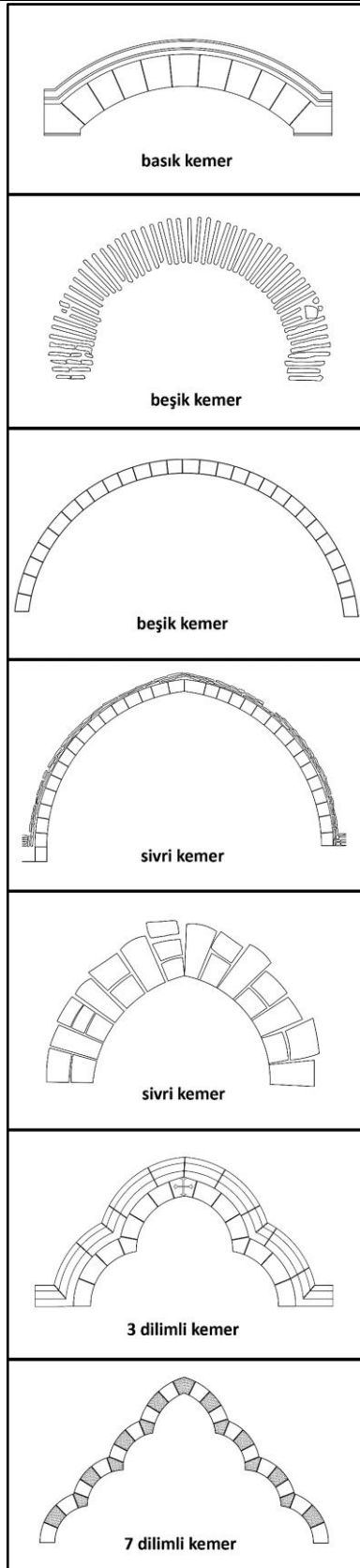
Kilisede basık kemer, beşik kemer, sivri kemer, 3 dilimli ve 7 dilimli kemer kullanılmıştır (Şekil 17).

Nartekste üst örtüyü taşıyan kemerler beşik kemerdur. Tek sıra bazalt diziliminden oluşan kemerin üzerinde ince yonu bazalt taş örgüleri bulunmaktadır.

Kilisenin naos bölümünde kubbeyi taşıyan, bazalttan örülmüş sivri kemerler vardır. Bu sivri kemeri oluşturan bazalt dizilimlerinin üzerinde iki sıra tuğla dizilimi bulunmaktadır.

Avludan naos bölümüne geçişi sağlayan kapının üzerinde tuğla dizilimlerinden oluşan sağır beşik kemer vardır. Bu kemerin alt ve üst taraflarındaki duvar örgüleri kaba yonu bazalttan oluşmaktadır.

Kilisede avludan Mor Yakup Kilisesi bölümüne geçişi sağlayan kapının üzerinde kireç taşından yapılmış üç dilimli kemer bulunmaktadır. Ayrıca Mor Yakup Kilisesi'nin içinde basık kemerler vardır.

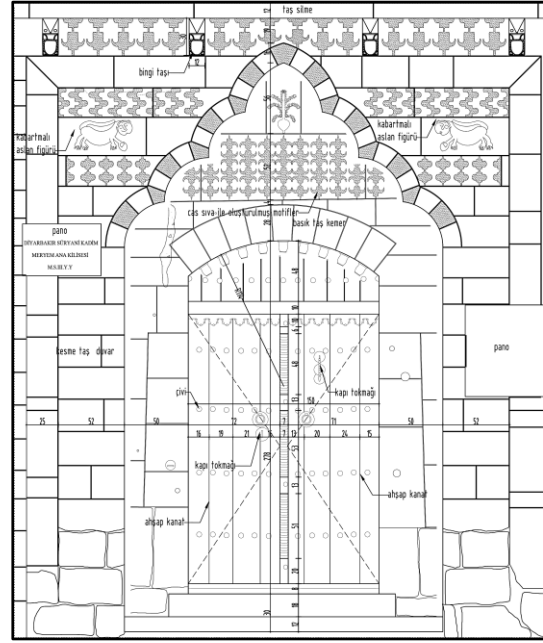

Şekil 17. Kilisede bulunan kemer türleri

Kapı ve pencereler

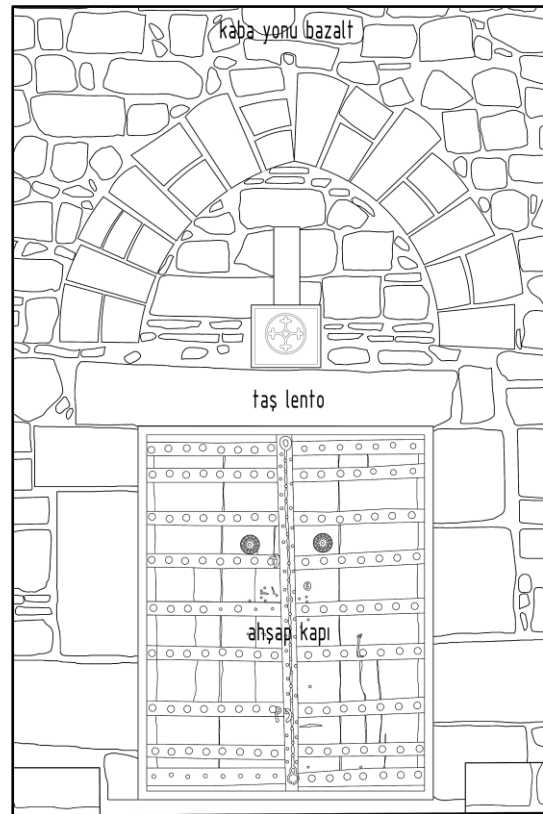
Diyarbakır Meryem Ana Kilisesi'nin avlusuna açılan dış kapı, yapı grubunun ana giriş kapısıdır. Ahşap olan kapının üstünde, dokuz adet bazalt taştan oluşmuş basık kemer bulunmaktadır. Bu kemerin üst tarafında kireç taşından yapılmış süslemeler görülmektedir. Süslemeleri

çerçeveleyen 7 dilimli kemer bulunmaktadır. Bu kemerin sağında ve solunda aslan figürü vardır (Şekil 18).

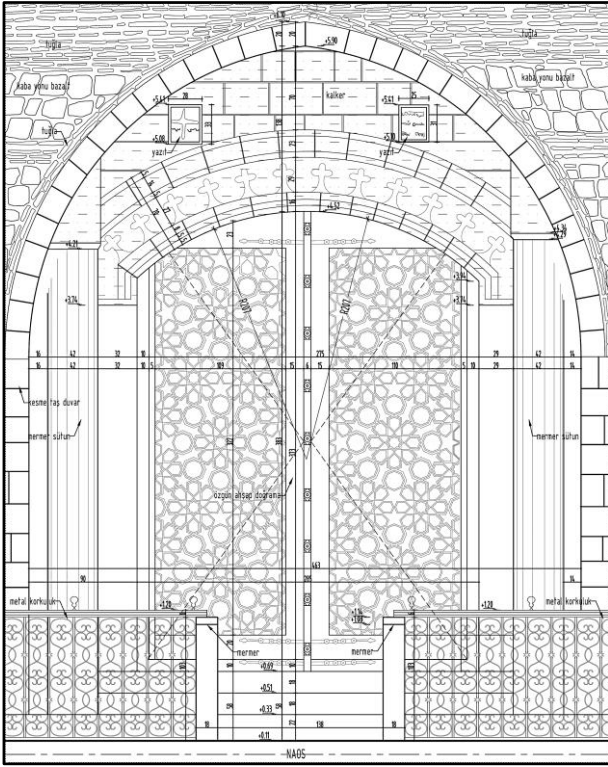
Şekil 18. Kilisenin ana avlusuna geçişi sağlayan ana giriş kapısı

Nartekste naos bölümüne açılan ana kapı ahşaptır. Ana kapı üzeri düz taş lentodur. Kapının üzeri sağır sivri kemerle geçilmiştir. Bu sivri kemerde soldan ilk sıra yatay iki taş dizilimi şeklinde yapılmıştır. Yanında dikey tek taş bulunmaktadır. Üçüncü sırada yatay üç taş dizilimi varken dördüncü sırada yine dikey taş kullanılmıştır. Sonraki dört sıra ilk dördün örüntüsü şeklindedir. Sondaki 6 sıra ise ilk iki sıranın örüntüsü şeklinde oluşturulmuştur (Şekil 19).

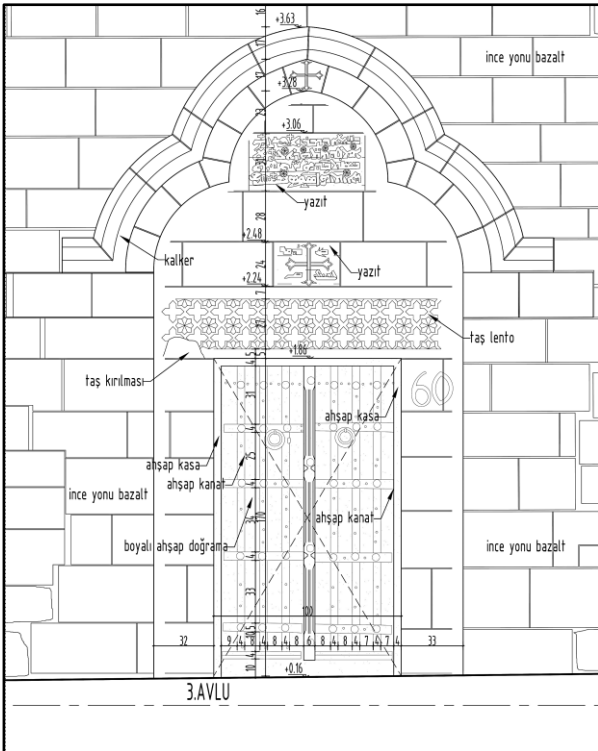
Şekil 19. Naosa açılan ana giriş kapısı

Apsis bölümüne açılan ceviz ağacından yapılmış olan 3 adet kapı bulunmaktadır. Bu kapılardan ana apside açılan iki kanatlı kapı, işlemleriyle ve büyüklüğüyle oldukça dikkat çekmektedir (Şekil 20). Ana kapının sağında ve solunda bulunan, apside açılan diğer iki kapı da iki kanatlıdır, ana kapıya göre daha sade ve daha küçüktür.

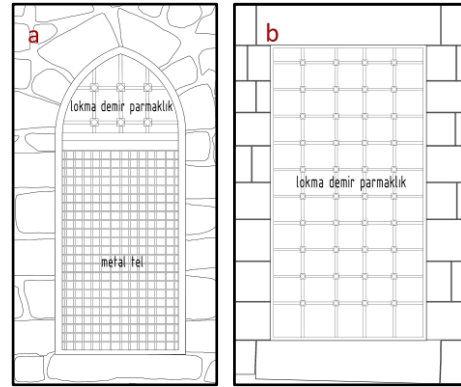
Şekil 20. Apsise açılan çift kanatlı ceviz kapı

Avludan Mor Yakup Kilisesi'ne doğrudan geçişi sağlayan, lentosu bazalttan ve işlemeli yapılmış, ahşap bir kapı yer alır. Kapının üzerinde 3 dilimli sağır bir kemer bulunmaktadır (Şekil 21).

Şekil 21. Mor Yakup Kilisesi'ne açılan kapı

Kilisenin batı cephesindeki yüksek duvarda 3 adet sivri kemerli pencere bulunmaktadır. Bu pencereler dışında kalan tüm pencere açıklıkları düz lentoludur (Şekil 22).

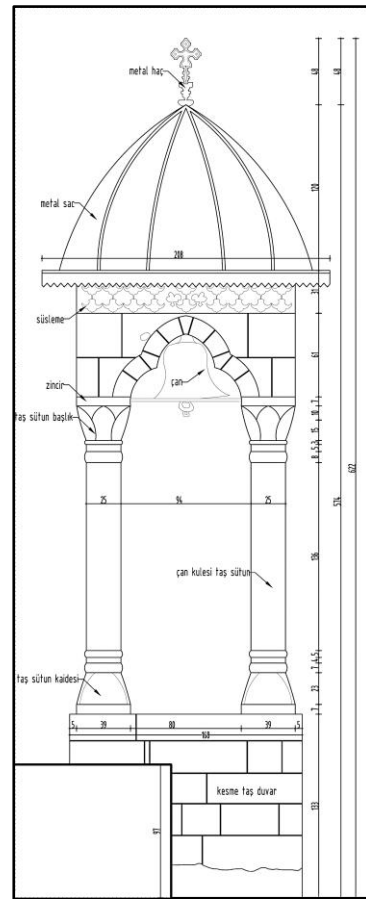

Şekil 22. Kemerli ve düz lentolu pencereler

Kilisede bulunan pencereler yapılan son tadilatla yenilenmiştir. Pencerelerde ahşap görümlü PVC doğrama kullanılmıştır.

Çan kulesi

Kilisenin güney cephesinin üst hizasında çan kulesi bulunmaktadır. Çan kulesi, Gertrude Bell'in 1909 yılındaki fotoğraflarında da görülmektedir. Bazaltla örülmüş 200 cm -200 cm ölçülerinde kare bir kaidenin üstüne 25 cm çapında 220 cm yüksekliğinde 4 sütun oturtulmuştur. Çan kulesi yüksekliği tepe noktasına kadar 574 santimetredir. Sütunların arasında toplamda dört adet sivri kemer bulunmaktadır. Bu kemerler, üst kaplaması kurşun olan kubbe ile örtülmüştür (Şekil 23).

Şekil 23. Çan kulesi

Sonuç ve Öneriler

Erken Bizans dönemi yapılarından olan Meryem Ana Kilisesi'nde günümüzde yapılan analiz çalışmalarında hem yapıldığı dönemin izlerini ve yapım tekniğini hem de dönem dönem yapılan müdahaleler sonucu günümüze ulaşan geleneksel yapım tekniklerini bir arada görmek mümkündür. Yapım teknikleri, yapının dönemsel durumunu belirleyebilmek açısından da önemlidir.

Bazalt duvarlarda görülen tuğla hatıllar, Erken Bizans dönemine ait olduğu düşünülen, korunmuş olan duvarlarda bulunmaktadır. Yine tuğla beşik kemer dizisinin de bu dönemden kalan izler olduğu düşünülmektedir. Erken Bizans döneminde de sıklıkla kullanılan oval mermer sütunlar kilisede de mevcuttur. Ayrıca 6. yüzyıl döneminde pencerelerde kullanılan mermer dikmeler (mullionlar) de kilisede bulunmaktadır. Kireç taşı, 6. yüzyıldan günümüze ulaşmış olan akantus yapraklı sütun başları ile kemer kalıntılarında kullanılmıştır.

Tarihi yapının korunmasını sağlamak, öncelikle tarihi dokuya uygun teknik ve malzemelerle, sürekli bakım yapılarak mümkündür. Kilisede yapılacak kapsamlı restorasyon uygulamalarında, özgün malzeme ve yapım teknikleri referans alınarak müdahale edilmesi yapının sürekliliği ve gelecek nesillere aktarımı açısından oldukça önemlidir.

Not: Kaynak belirtilmeden kullanılan tüm çizim ve fotoğraflar yazarlara aittir.

Etik Kurul İzni

Hazırlanan makalede etik kurul izni alınmasına gerek yoktur.

Teşekkür

Bu araştırma; Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Ana Bilim Dalı bünyesinde, Prof. Dr. Neslihan DALKILIÇ'ın danışmanlığında, Sultan SAYLIK tarafından hazırlanan, "Diyarbakır Meryem Ana Kilisesi Koruma Önerisi" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiş olup, Dicle Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi Koordinatörlüğü'nce desteklenmiştir (Proje Numarası: FBE.21.005).

Çıkar Çatışması

Hazırlanan makalede herhangi bir kişi/kurum ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynaklar

- [1] S. Guyer, "Le role de l'art de la Syrie et de la Mésopotamie a l'époque Byzantine". Syria. vol. 14, no. 1 pp. 56-70, 1933.
- [2] W.E. Kleinbauer, "The Origins and Functions of the Aisled Tetraconch Churches in Syria and Northern Mesopotamia". Dumbarton Oaks Papers. Vol. 41, pp. 89-114, 1973.
- [3] E. Keser-Kayaalp, "The Church of Virgin at Amida and the Martyrium at Constantia: Two Monumental Centralised Churches in Late Antique Northern Mesopotamia". OLBA XXI. vol. 21, pp. 393-436, 2013.
- [4] www.earth.google.com

- [5] M. Berchem, J. Strzygowski, G. Bell, "Amida". Orient Yayınları. Türkiye. 2015. (1910 yılında yayınlanmış olan Amida kitabının çevirisidir.)
- [6] J. Strzygowski, "The Origin of Christian Art. The Burlington Magazine for Connoisseurs". Vol. 20, no. 105, pp. 146-153, 1911.
- [7] C.A. Mango, "Byzantine architecture". London. 2006.
- [8] D. Hasol, "Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü". Yem Yayın. 2022.
- [9] N. Dalkılıç, A. Nabikoğlu, "Traditional Manufacturing of Clay Brick Used in the Historical Buildings of Diyarbakir (Turkey)". Frontiers of Architectural Research, vol. 6, no. 3, pp. 346-359. 2017.